

הגאון רבי ברוך דב ליבוביץ זצ"ל

ראש ישיבת כנסת יצחק – קמניץ, בעל הברכת שמואל

בדינא דחצי דבר*

א.

בגמ' ב"ב (נו, ב) נחלקו רבנן ור"ע בעדות חצי דבר לגבי חזקה, כגון שאכלה שנה ראשונה בפני שנים, שניה בפני שנים, שלישית בפני שנים, דלרבנן עדותם מצטרפת וכשרה, ולר"ע אין עדותם עדות כיון דהוי חצי דבר, ומודים רבנן בשנים שהעידו על שעה אחת בגבה ושנים אחרים העידו על אחת בכריסה, דאין עדותם עדות משם דהוי חצי דבר.

וביאר הגר"ח זצ"ל שסברת מחלוקתם היא בצירוף* (כך היו דבריו, ולא הספקתי לשמוע עוד). והביאור הוא ע"פ מה שכתב הנתיבות (דיני תפיסה, סק"ז) על קושית התומים (בקיצור תקפו כהן סי' נג) שלשיטת הרמב"ם דתפיסה אחר שנולד הספק מהני, יקשה מהגמ' בב"ק (לה, ב) דהיכא דטענו גדול הזיק, והודה לו דקטן הזיק, פריך הגמ' מרבה בר נתן דאמר דטענו חזקין והודה לו בשעורין פטור אף מדמי שעורין, ומשני בתפס, והרי לשיטת הרמב"ם דמהני תפיסה אחר שנולד הספק, א"כ תועיל התפיסה גם על הגדול.

ותירץ הנתיבות דכיון דבעינן עדות על הנגיחה, והם אינם יודעים אם גדול הזיק או קטן הזיק אין זה עדות, דראיה בספק אין זה כלום, וכמו שאם יהיה עדות שראו הלואה אבל אין יודעין כמה אם פרוטה או הרבה, אטו נימא דיוכל לתפוס כל ביתו, ואין עדות אלא המועלת, אבל עדות שלא תוכל להועיל אינה עדות כיון דלא ראו כל המעשה, אלא ראו באופן כזה שספק להם אין ראיתן ראית עדות כלל, והטעם דהוי כחצי דבר. והא דאמרין בשור שנגח את הפרה דחולקין, היינו דוקא לסומכוס כיון דאיהו לא אזיל בתר חזקה אלא ממון המוטל בספק חולקין אפילו נגד חזקה, א"כ לדידיה הספק דין הוא בפני עצמו והוי כאילו העדים מעידים על מעשה של ספק וכאילו שמעשה כזו נתהווה, אבל לרבנן דאמרי המוציא מחבירו עליו הראיה א"כ לדידהו הספק אינו כלום דאינו מעשה כלל וא"כ לא ראו שום עדות.

ולפי סברא זו נוכל להבין בכל דיני חצי דבר, דיסוד הדבר הוא דחצי דבר אין זה ראית עדות, כיון שראית עדות הוי רק אם ראו מעשה שיועיל ע"ז עדות, ולהכי באחת אומרת בגבה ואחת אומרת בכרסה הוי חצי דבר אפי' לרבנן, כיון דכל אחת ואחת לא ראו מעשה שתוכל לעשות גדלות, ומעשה זו של שער אחד אינה מחייבת כלום וכאילו לא ראו כלום, אבל בחזקה

* כתבי תלמידים. במאמר זה יש גם דברים חדשים מתורת הגר"ד זצ"ל, הברכ"ש נגע בנידון זה בספרו [ברכ"ש ב"ב מט, נ וציינו הפניות בגוף המאמר], אבל לפנינו באו הדברים עם הוספות חדשות. מאוצרותיו של אבינו הרב יצחק נתן ב"ר שמואל זאב לוי ז"ל, [גלב"ע י"ז סיון תשע"ז] שכנסם לע"נ ידידו ורעו, הקדוש יוסף דב ב"ר חיים ויסמן זצ"ל הי"ד. במסגרת אסיפת החומר לספר הזכרון עדות ליוסף [להורדה], חידושים אלו אמורים להיכלל בע"ה בספר אוצר כתבי האחרונים, והזכויות שמורות לרבות שינויי עריכה. ויהיו הדברים לע"נ הני תרי רעים ת.נ.צ.ב.ה. דוד לוי.

א). עיין ברכ"ש ב"ב [ג, ג] ועיין עוד בסיומן מט.

סברי רבנן דכיון דראו אכילת שנה אחת, ואכילת שנה אחת היא מעשה המחייבת לעניין חיובי פירות למחזיק, א"כ הוי זה ראיית עדות, אף שבדין חזקה שבאין עכשיו להעיד אין ראייתן כלום דלא ראו מעשה חזקה מכל מקום בזה סברי רבנן דמועיל צירוף, דהיינו אם אחר שנצטרף עדות שניהם יהיה לפנינו עדות אחת על החזקה הוי זה שפיר עדות של דבר שלם, אבל אחת בגבה שם לא שייך צירוף כיון דלא ראו שום מעשה המחייבת א"כ מה נצטרף כלום בכלום, אבל ר"ע סבר דדבר ולא חצי דבר ולא מהני בזה צירוף כיון דבאין עכשיו להעיד על דין חזקה ועל חזקה לא ראו כלום. ואין לזה דמיון לפלוגתא דר' נתן ורבנן בסנהדרין (ל, א) לגבי שני עדים האם צריך שיעידו שניהם כאחד או שומעין דבריו של זה היום, וכשיבוא למחר שומעים דבריו, דשם הענין בצירוף הגדתן אבל הכא איירינן בענין צירוף הראיה, דכיון שלגבי חזקה אין ראייתו של כל אחד בפני עצמו ראייה, אין כאן צירוף.

ב.

והנה איתא³ בגמ' ב"ק (ע, ב) בגוונא דבאו עדים על גניבה, ועדים על טביחה ומכירה, דמחייבין אותו ד' וה', ופריך הגמ' למימרא דלא כר"ע דאמר דבר ולא חצי דבר, ומשני כיון דעדי גניבה לא צריכי לעדי טביחה ומכירה, כוליה דבר קרינן ביה, ומי לא מודי ר"ע בשנים אומרים קידש ובשנים אומרים בעל.

והנה בזה כבר העיר גאון אחד דצריך לומר דעל כרחך מיירי שעדיין לא הוחזקו לן עדי קידושין דאי כבר הוחזקו א"כ פשיטא דל"ה חצי דבר, דעכשיו אין צריכין לעדי קמאי, כיון דכבר הוחזקו עדי אשת איש הרי היא לפנינו אשת איש, כדאמר הגרעק"א (חולין צו, א) דעל מיתה אין אנו צריכין לידע אם היא אשת איש באמת, אלא העיקר שתהיה לה הדין אשת איש, וכבר נהרגת אם זינתה, וא"כ עכשיו כשבאו עדי ביאה, הרי היא לפנינו בדין אשת איש, ושוב אין אנו צריכין לבירור הראשונים, אלא ע"כ צ"ל דהכא איירי כשבאו עדי ביאה קודם שבאו עדי קידושין, וכן איתא בתוס' (שם ד"ה דאף).

אלא שהר"י מיגש הוסיף להקשות דלא דמי עדי קידושין לעדי גניבה. וז"ל הר"י מיגאש המובא בשטמ"ק (סו): "ששאלת איך עלתה המסקנא להקיש ענין הגנבה עם הטביחה ומכירה לענין הקדושין עם הבעילה, ואנחנו רואים שבקדושין כבר נעשית אשת איש ולא הוסיפה בה הבעילה דבר, אם כן מן הדין הוא שתקרא עדות הקדושין כוליה דבר, והגנבה עם הטביחה והמכירה אינם כך, לפי שהגנבה לא יתחייב בה כי אם הכפל, והטביחה והמכירה ניתוסף בהן תשלומי ארבעה וחמשה וכו', אמנם פירושי כך, שנים אומרים קדש והרי אשה זאת אשת איש, ושנים אומרים בעל אותה אחר, והשנים שמעידים עליה שנבעלה לבעל אינם יודעים אם קדשה קודם לכן אחר זולתו ונעשית אשת איש, אם לא, ולולי עדות אלו בקדושין אין חיוב על האשה, ובעלה אין חייב מיתת בית דין כלל, ואין עדות אותם שהעידו בזנות מועלת כלום,

(ב). ברכ"ש מט, ד.

ואמנם מועיל עדותן בהצטרפם אל עדות אלו האחרים שהעידו שהיתה מקודשת לאחר וכו", עכ"ל.

וביאור קושית הר"י מגאש ותירוצו הוא כך, דכשבאו עדי קידושין הרי הן עדות גמורה אף על מיתה, דכשאמרו שהיא אשת איש הרי בכלל זה כל דיני אשת איש, וכבר עשאוה לחפצא המחויב מיתה וכבר יש לה דין מיתה, אלא שחסר עדיין ההיכא תימצי כל זמן שלא נבעלה, וכשבאו עדי ביאה אינם פועלים כלום בחפצא דמיתה, דזה כבר פעלו הראשונים, אלא שמעידים על המציאות, א"כ הוי זה עדות מיוחדת שעל דברים שונים הם באים, ואין זה שייך לחצי דבר שאין עדי קידושין שייכים לעדי ביאה, ואין עדי ביאה שייכים לעדי קידושין, דזה אכוליה מילתא קמסהדי וזה אכוליה מילתא קמסהדי, אבל עדי גניבה לא פעלו כלום בדין ד' וה', דדין דו"ה בא אחר הטביחה והמכירה, דהן הן שעושים לחפצא דדו"ה, והגניבה לא פעלה רק על דין כפל, וא"כ עכשיו שדנין אנו בדין דו"ה הרי עדי גניבה לא כוליה דבר קמסהדי וצריכין לעדי טביחה ומכירה לשוויה דין דו"ה, וכן עדי טביחה ומכירה צריכים לעדי גניבה, וא"כ מה מדמה הגמ' שניהן. ותירץ דהכא מיירי דכשבאו עדי ביאה עדיין לא באו עדי קידושין, וא"כ הרי בלא עדי קידושין אין עדותם כלום דמה ראו, אפשר פנויה היא ואין כאן הגדת עדות כלל, אלא שנאמר שאח"כ כשיבאו עדי קידושין הרי ממילא נעשה הגדתן של ראשונים עדות, וא"כ צריכי להדדי והוי חצי דבר ושני הגמ' כשינוייה.

ג.

¹ובגיטין (סג, ב) תנן האשה שאמרה התקבל לי גיטי צריכה שתי כיתי עדים, שנים שאומרי' בפנינו אמרה ושנים שאומרים בפנינו קבל וקרע. והקשו תוס' (ד"ה אפילו) הלא חצי דבר הוא, כיון דעדי קבלה צריכי לעידי אמירה, ומשני דהכא בעיר אחת הן דשליש נאמן, וממילא לא צריכי עדי קבלה לעדי אמירה, ואף דעדי אמירה צריכי לעדי קבלה מ"מ הוי כגמ' בב"ק (שם) שאף דאחת צריכה לשנייה כיון דשנייה לא צריכי לראשונה הוי כוליה דבר.

והגרע"א (גיטין ב, ב) הוסיף להקשות דהא בעינן עדי מסירה בגיטין, וא"כ כשאין בעצמן עדי אמירה מה ראו, הלא לא ראו כאן מסירת גיטין. ותירץ כיון שבסוף יתגלה הדבר ע"י עדי אמירה ששלוחו של האשה הוא וא"כ הוי שפיר ראיית עדות, דאין זה אלא גילוי מלתא בעלמא. והנה צריך להבין קושיית שניהם דלכאורה חדא מילתא הקשו, דהא ע"כ צ"ל דקושיית התוס' לא רק בדין בירור אלא דגם בדין עדים לעכובא הוי חסרון של חצי דבר, כיון דראיתן לא תהא ראייה שלמה אלא אחרי צורף, א"כ מה הוסיף להקשות הגרע"א.

וצריך לומר² לכאורה דקושיתו דרעק"א היתה בלא דין חצי דבר, דנהי דנאמר דאין כאן חסרון דחצי דבר, אבל עכ"פ כיון דבעינן עדים לעיכובא, הרי כל זמן שלא באו לפנינו העדי

ג. עיין בברכ"ש שם.

ד. ברכ"ש מט, ד.

אמירה לא ראו שום ראיית עדות, דמה בכך שמסר הבעל גט לאיש אחד. ותירץ רעק"א דשפיר הוי ראיית עדות כיון שאח"כ יתגלה הדבר.

אלא שיש להקשות על זה, דהנה בקידוש ספק קרוב לו ספק קרוב לה, איכא מחלוקת הראשונים וגם רבותינו האחרונים אם הוי זה ספק קידושין, או דהוי כמקדש בלא עדים משום שראיית ספק אינה ראייה כלל, ובאור זרוע כתב דהוי כמקדש בלא עדים אלא שהוסיף בה דהוי חצי דבר, ולכאורה לפי דברי רעק"א לא היה צריך האור זרוע להוסיף דהוי חצי דבר, שהרי גם שם נימא כסברא דרעק"א שלא ראו שום מעשה קידושין כיון דבעינן עדים לעיכובא, וגם בלא דין חצי דבר אין כאן עדות על הקידושין, ולמה הוסיף האור זרוע את הדין דחצי דבר.

והג"ר ראובן גרוזובסקי תירץ, דסברת האור זרוע הוא לאחר תירוצו של רעק"א, דהן אמנם דקושייתו דרעק"א הוי דבלא הדין דחצי דבר הרי אין כאן ראית עדות כלל כל זמן שאין מבורר לפנינו דשליח של האשה הוא, וחסר כאן עדים לעיכובא. אך ע"ז תירץ הגרע"א שכיון שאח"כ יתגלה שפיר הוי עדים לעיכובא, אלא שזה תלוי בדין חצי דבר, דאם אח"כ כשהעדים יבואו נוכל לצרפם עם הראשונים הוי שפיר ראיית עדות, אבל אם נאמר דהוי חצי דבר ואין לצרף האחרונים עם הראשונים א"כ חוזרת הקושיא למקומה דהרי חסר כאן עדים במציאות, ולהכי נקטי האור זרוע ושאר האחרונים בלשונם הדין דחצי דבר, כיון דהגילוי מילתא דאח"כ לא מהני דהוי חצי דבר, א"כ שפיר הוי כמקדש בלא עדים אפילו בלא דין דחצי דבר, אלא שהחצי דבר מהני לן דמסלק את הגילוי מילתא דאח"כ.

ד.

הנה"א איתא בתוס' בריש גיטין (ה, א ד"ה מודה) דאין לקבל עדים פסולים לשום דין וראייה אפילו שאומרים אמת, וראייתם מהא דקתני בגמ' ביבמות (לא, ב) נינחו גבי סהדי, זימנין דחזי בכתבא ומסהדי ורחמנא אמר מפייהם ולא מפי כתבם, והלא עדותן אמת ומה נפק"מ אם חזי בכתבא, אלא ע"כ דכיון דפסולים נינהו אפי' יאמרו אמת לאו כלום הוא.

והקשה רב אחד, מה ראייה היא זו, הלא שאני לענין מיתה דכיון דבעינן עדים לעיכובא ודאי שלא נקבל עדים פסולים אפילו יאמרו אמת, אבל הכא לענין גיטין דאינו אלא לבירורי מילתא, דהא אפילו מיגו דבעל מהני [כדקתני בב"ב (קלה, ב) דבעל שאמר גרשתי את אשתי נאמן מיגו דאי בעי מגרשה] ולמה לא מהני עדים פסולים אם אומרים רק האמת.

ותירץ הגרא"ז מלצר, דהתם מיירי בעידי קידושין דאף הם אינם באין כי אם לברר, כיון שהם אינם מעידים אלא שהיא אשת איש ואינם מעידים על נפשות כלל, אלא העדי ביאה הם

(ה). חדש.

(ו). שם.

(ז). ברכ"ש שם אות ח' אבל כאן נראה שמיישב ד"א.

(ח). ברכ"ש נ, ד ולפנינו עם הוספות.

העדים לעיכובא על מיתה, אבל העדי קידושין אינם רק עדי בירור וא"כ שפיר הוכיחו התוס' מהתם דאעפ"כ לא מהני אלא בעדות כשרה.

ולכאורה לפי דבריו איכא למימר דבעדי קידושין ועדי ביאה לא שייך כלל חסרון דחצי דבר, דהא שני הגדות נינהו, כיון דעדי קידושין אינם אלא על שהיא אשת איש, ועידי ביאה הם לענין אחר, וכל אחד בפני עצמו על כוליה דבר קמסהיד. אלא דאי אפשר לומר כן לפי מה שכתבו תוס' בסנהדרין ריש פ' אלו הנחנקין (פו, א ד"ה מתוך) בהא דמבואר שם דעדים האחרונים של בן סורר ומורה נהרגין מתוך שיכולים הראשונים לומר להלקותו באנו, דכתבו התוס' דאין הטעם משום שאומרים כך, אלא הטעם הוי כדברי הגמ' בב"ק הנ"ל דכיון דהני לא צריכי להני לא חשיב חצי דבר, והביאו ראיה מהא דבשנים אומרים קידש ושנים אומרים בעל מצריך הגמ' חילוק זה, הרי חזינן מפורש דאי אפשר לומר כדאמרן.

ה.

והנה"א איתא בגמ' בסנהדרין (פו, ב) דעדי מכירה בנפש אין נהרגין אם הוזמו מתוך שיכול לומר עבדי מכרתי. ומסיקה הגמ' דאפי' לרבנן דמהני חצי דבר אינם נהרגים כיון שלא באו תחילה עדי גניבה וקמ"ל דאע"ג דרמזי רמוזי אפ"ה אין נהרגין. והקשו בתוס' (ד"ה קמ"ל) מ"ש מהא דאיתא בגמ' בב"ק דאם באו שלשה כתות עדים על שלשה נגיחות לאשוויי שור מועד והוזמו משלמין ביניהן, ופריך שם הגמ' הא קמאי יכולים לומר לחיובי פלגא נזקא קאתינן, ומסיקה הגמ' ל"צ בדרמזי רמוזי, וא"כ מאי שנא הכא דאינם חייבים אף דרמזי רמוזי.

ואמר' בזה הגר"ח זצ"ל דשאני התם גבי נגיחות דממ"נ יש כאן עדות דהא עכ"פ לחיובי פלגא נזקא מהני, אלא שעכשיו שבאין לעשותו מועד והוזמו יכולין העדים לומר שכוונתן לא הייתה לעשותו מועד כי אם על תמות, ולהכי הרמיזה תוכל לעשות שראיתן הוא גם על מועד, אבל הכא סברת הגמ' דאין כאן עדות כלל כיון דלא ראו כלום, דמה בכך שראו שאחד מכר את השני הלא יוכל להיות שעבדו מכר וא"כ לא ראו שום מעשה עדות בעולם, וא"כ צריכה הרמזי רמוזי לעשותן עדות וזה אי אפשר. וראיה לזה דבגמ' בסנהדרין שם אמרי' שהנתבע יכול לומר עבדי מכרתי וממילא לא הועילה עדותן כלל ואין זה תלוי באמירת העדים, והתם בב"ק איתא שהעדים יכולים לומר כך, וזה תלוי באמירתם אבל אין זה מצד עצמו.

ואמנם בדברי הר"י מגאש הנ"ל מבואר שאף שעדי ביאה באו קודם עדי קידושין מ"מ חשיב עדות על ביאה ולא אמרי' דעדי ביאה לחודה אינם כלום, ואם כן לכאור' גם הכא נימא דעדי מכירה חשיב עדות אף שיכול לומר עבדי מכרתי, אלא יש חילוק גדול בין כאן לבין עדי ביאה של הר"י מיגש, דאף שבאו קודם עדי קידושין אפ"ה אין כאן חסרון אלא של חצי דבר אבל

(ט). ברכ"ש מט, ז.

(י). שם וכאן ביתר הרחבה.

עדות יש כאן אחר צירוף של עידי קידושין, דמעשה ביאה הוי ראיית עדות של מעשה שאחר כך יתגלה שהיא אשת איש, אבל מעשה מכירה אין זה שום ראיית עדות.

ו.

והנה אפשר לחקור, הכא לר"ע גבי חזקה דהוי חצי דבר איך יהיה עם הפירות אם יוציא הפירות של פחות מג' שנים. ומסתבר לומר דאף שעל חזרה אין כאן עדות שלימה משום דהוי חצי דבר, מכל מקום גם על שני שנים אין לנו עדות, דיש לפנינו עדות של ג' שנים, אלא דאין אנו מקבלין אותן לדין חזקה, אבל עכ"פ גם שני שנים אין לפנינו והוי כמו הודאתו על ג' שנים של אכילה דאין מוציאין ממנו הפירות כדאיתא בחזקת הבתים גבי קריביה דר' אידי בר אבין, והא דפירש הרי"ף שאין זה חצי דבר כיון דעדות מועלת לפירות, הפי' הוא שאילו לא אתי אח"כ הכתי עדות האחרים היו הראשונים מחייבין אותו פירות, ולכן אין חסרון בראייתן ולא חשיב חצי דבר, וכן פי' המהרי"ל דיסקין זצ"ל בדברי הרי"ף.

